

SAKSBEHANDLER
Marit Vestvik

VÅR REF.
09/00387-15

ARK. B - Bygninger
21 (Jeløy) Moss - Øs

DERES REF.

INNVALGSTELEFON

DERES DATO

VÅR DATO
05.12.2017

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

Knut Christen Mamen
Grønliveien 67
1519 MOSS

GRØNLI GÅRD - GNR./BNR. 1/2829 I MOSS KOMMUNE - VEDTAK OM FREDNING

Hovedbygningen, foto Riksantikvaren.

Vi viser til tidligere utsendt fredningsforslag for Grønli gård datert 22. november 2016, som har vært på høring hos berørte parter og instanser. På grunnlag av dette fatter Riksantikvaren følgende vedtak:

VEDTAK:

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 § 15 jf. § 22, freder Riksantikvaren Grønli gård gnr./bnr. 1/2829 i Moss kommune.

Omfanget av fredningen

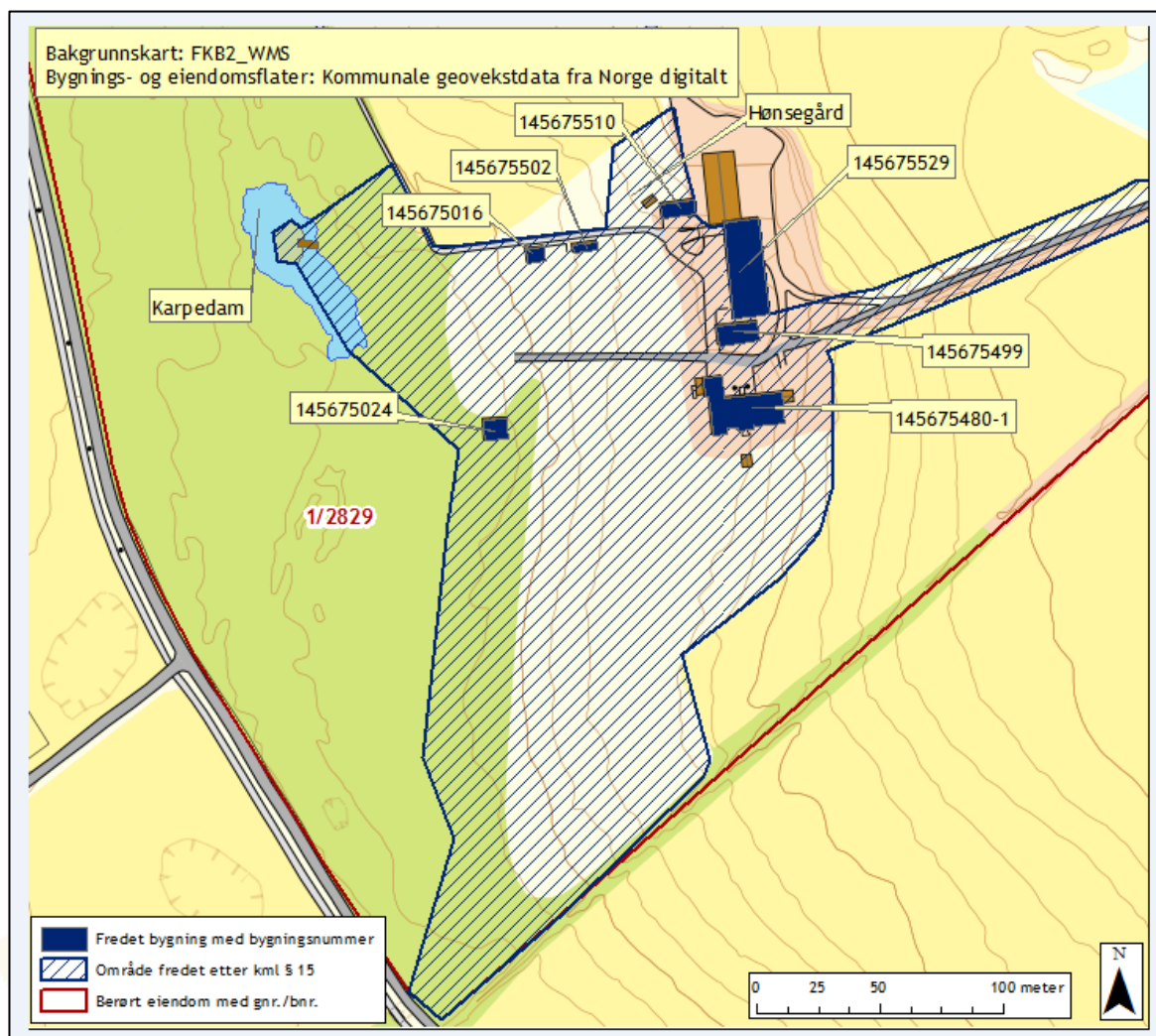
Fredningen etter § 15 omfatter følgende bygninger og objekter:

- Hovedbygning, bygningsnummer 145675480 (AskeladdenID 132927-1)
- Stabbur, bygningsnummer 145715024 (AskeladdenID 132927-2)
- Gartnerbolig, bygningsnummer 145715016 (AskeladdenID 132927-3)
- Veksthus, bygningsnummer 145675502 (AskeladdenID 132927-8)
- Hønsehus, bygningsnummer 145675510 (AskeladdenID 132927-7)
- Låve med låvebro, bygningsnummer 145675529 (AskeladdenID 132927-10)
- Forpakterbolig, bygningsnummer 145675499 (AskeladdenID 132927-9)
- Grøntanlegg med park (AskeladdenID 132927-4); som inneholder bl.a. karpedam (AskeladdenID 132927-5), hønsegård (AskeladdenID-14) og alléer (AskeladdenID 132729-6)

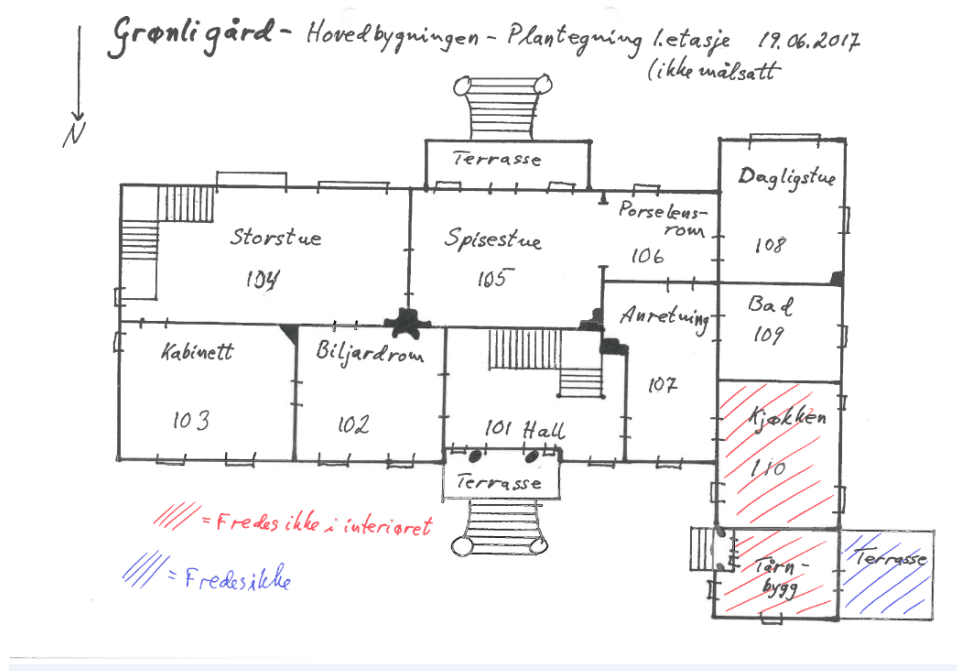
Fredningen omfatter bygningenes eksteriør, samt interiør i stabbur og større deler av interiørene i hovedbygningens kjeller og 1. etasje (se interiørfredningens omfang på plantegningene nedenfor). I hovedbygningens 2. etasje samt loft inngår samtlige rom i fredningen.

Fredningen inkluderer hovedelementer som planløsning, materialbruk og overflatebehandling og detaljer som vinduer, dører, gerikter, listverk, ildsteder og fast inventar.

Andehuset på øya i karpedammen og pumpehuset i hønsegården inngår ikke i fredningen, men grunnen de står på inngår i fredningen.

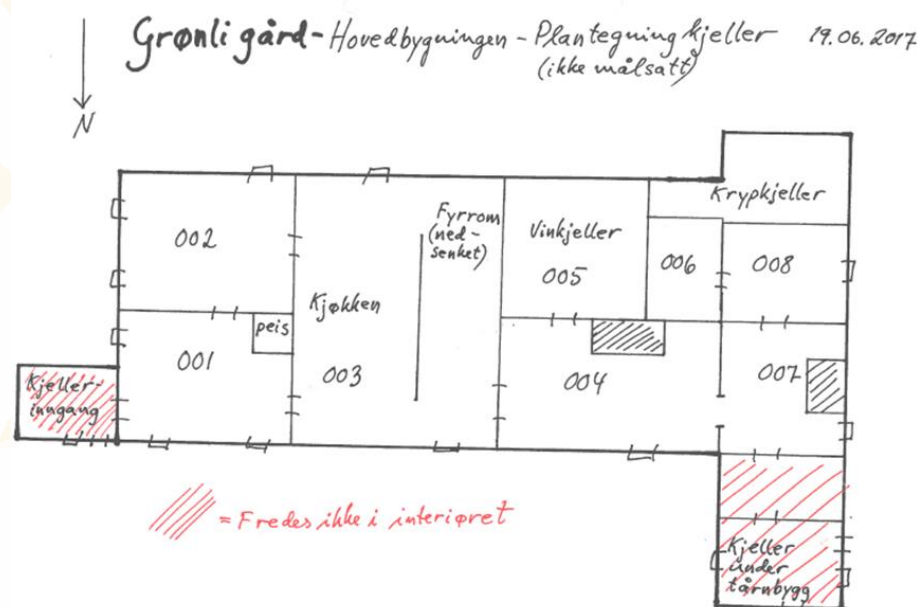

Fredningskart utarbeidet av Riksantikvaren

Rom i hovedbygningen som ikke inngår i fredningen er avmerket med skravur på plantegningene nedenfor:

Kjeller

Første etasje

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å bevare Grønli gård som et kulturhistorisk viktig eksempel på en lystgård med bygninger og park fra første halvdel av 1800-tallet. Formålet med fredningen er videre å bevare hovedbygningen, som ble bygget

om til jugendstil/ «arts and craft» inspirert stil i 1909, som et eksempel på denne stilarten med sitt særpregede eksteriør og interiør, og som en viktig representant for jugendstilen.

Fredningen av bygningenes eksteriør skal sikre bygningenes arkitektur. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som fasadeløsning, opprinnelige eldre vinduer og dører, materialbruk og overflater, skal opprettholdes.

Fredningen av stabburets og hovedbygningens interiør skal sikre rominndeling, bygningsdeler og overflater som er arkitektonisk og kulturhistorisk interessant. I hovedbygningen gjelder dette særlig de interiørene som er inspirert av jugendstilen og «arts and craft». Fast inventar skal bevares som en integrert del av de fredete interiørene.

Fredningen av parken skal sikre anlegget som et viktig eksempel på et parkanlegg med opprinnelse fra tidlig på 1800-tallet, et anlegg som særpreges av overgangsperioden i norsk hagekunst mellom barokken og romantikken. Fredningen skal ivareta kulturminnets utvikling gjennom flere hagehistoriske perioder. Fredningen skal sikre og synliggjøre sammenhengen mellom hovedbygningen og den historiske parken.

Formålet med fredningen av hønsegården er å bevare dette særpregede området, som er omkranset av styvet lind. Hønsegården, og dennes synliggjøring av husdyrhold, inngår som en viktig del av anlegget på Grønli, gjennom å opprettholde anleggets karakter med beplantning og areal for husdyrhold, og i sammenheng med lystgårdens park og nyttehager.

Det er videre vesentlig å ta vare på kulturhistorisk verdifulle uttrykk for anleggets historiske utvikling. Fredningen skal sikre enkeltbygningene, bygningenes innbyrdes sammenheng samt kulturhistoriske verdier knyttet til anlegget som helhet.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid

For bygninger og grøntanlegg etter § 15 gjelder følgende bestemmelser:

For bygningene

1. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte bygningen eller deler av disse.
2. Det er ikke tillatt å bygge om bygningenes eksteriør eller fredede interiører. (Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.)

3. Det er ikke tillatt å skifte ut bygningselementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid ut over vanlig vedlikehold på bygningenes eksteriør, interiør (i hovedbygning og stabbur) eller konstruksjon. (Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.)
4. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med materialer og metoder som er i tråd med bygningens egenart, opprinnelige konstruksjon og materialbruk, og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.
5. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlig tilfelle under forutsetning av at tiltak kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten. Herunder gjelder tilbakeføring av innvendige overflater til opprinnelig tilstand. Det vil si at de males eller behandles med samme materialer og overflatebehandlinger som opprinnelig.
6. Det er ikke lov å flytte hele, eller deler av grunnmuren etter lekestua. Fredningen er samtidig ikke til hinder for at det kan oppføres en kopi av lekestua i fremtiden jf. punkt 5. Det finnes både foto og beskrivelser som sier noe om hvordan den så ut. Eier har oppbevart mye av det gamle inventaret til lekestua som i så fall kan komme tilbake på plass igjen.

For parken/grøntanlegget

7. Utover ordinær skjøtsel er det ikke tillatt å gjøre endringer i det fredede grønntanlegget som vil kunne endre anleggets karakter i vesentlig grad. Dette gjelder alle former for utbygging, endring av parkens form, terrengformasjon og utstrekning, veier, stier og belegg, belysning, utskifting av materielle installasjoner, forandring av overflater, eller annet arbeid som er mer omfattende enn vanlig vedlikehold av parken. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte faste installasjoner.
8. Østfold fylkeskommune har i samarbeid med eier utarbeidet en forvaltningsplan for parken. Forvaltningsplanen inneholder både dokumentasjon av parken og retningslinjer for bruk, vedlikehold og føringer for en eventuell framtidig restaurering. Tiltak i parken som ikke er klarert gjennom forvaltningsplanen, må behandles som dispensasjon i medhold av lov om kulturminner § 15a.
9. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med tradisjonelle materialer og metoder som samsvarer med parkens egenart, og på en måte som ikke bidrar til å redusere arkitektoniske og kulturhistoriske verdier.
10. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende når det gjelder utforming, plantemateriale, trær, busker og konstruksjoner, kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag. Dette må gjøres som en dispensasjon fra kulturminnemyndigheten. Dette kan bl.a. være aktuelt for gjenoppføring av det tidligere lysthuset (som nå står på

Ramme gård), lekestua og veksthuset i tilknytning til gartnerboligen. Gjenoppføringer forutsetter i tillegg dispensasjon fra gjeldende forskrift for landskapsvernområdet på Søndre Jeløya.

11. Hagedelen av parkens vegetasjon er klassifisert i tre hovedtyper: 1. Strukturerende vegetasjon (alleer, trær, buskfelt, hekker og plenflater), 2. Bedplanter og 3. Nyttevekster. *Bestemmelser knyttet til type 1:* Det er ikke tillatt å fjerne strukturerende tre - og buskvegetasjon. Ved nødvendig utskifting skal det brukes tilsvarende arter/sorter så langt det er mulig. Trær som må felles på grunn av sykdom, skade eller alder, skal erstattes med så store trær som mulig. Når det blir nødvendig å fornye trær, busker eller stauder, skal samme type benyttes og plantes på samme sted. *Bestemmelser knyttet til type 2:* Ved eventuelle fremtidige anlegg av bed med blomstrende beplantninger skal disse i form og uttrykk i størst mulig grad fremstå som tidstypiske. Eierne av anlegget skal samtidig gis anledning til å prege beplantninger ved valg av plantemateriale. *Bestemmelser knyttet til type 3:* Gamle nyttevekster som frukttrær, nøttetrær og bærbusker skal ivaretas.
12. Fredningen er ikke til hinder for oppsetting av gjerder og skilt som er av en slik karakter at de kan fjernes uten å gjøre skade på kulturminnet. Tiltakene skal gjennom dispensasjonsbehandling godkjennes av forvaltningsmyndigheten før iverksetting.
13. Karpedammen må ikke endres i form, dybde eller utstrekning. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer. Det er ikke tillatt å tappe ned vannet i karpedammen. Det gjøres imidlertid unntak når dammen skal renses. Da skal den ikke tappes helt ned. Vannstanden i dammen skal være på et nivå som sikrer at karpene og karussene som lever i dammen, *Cyprinus carpio* og *Carassius carassius* har et solid livsgrunnlag.

Følger av fredningen

Lovhenvvisning

Når det gjelder behandlingen av fredete hus, anlegg og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17 og 18, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk. Tiltak må også godkjennes av Moss kommune som fra 01.10.2015 har tatt over ansvaret for landskapsvernområdet etter Fylkesmannen i Østfold.

Vedlikehold

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling. Vedlikehold av

fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 15a. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Økonomisk tilskudd

Det er anledning til å søke fylkeskommunen om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider.

Dersom det etter § 15a blir gitt dispensasjon med vilkår som virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf. § 15a annet ledd.

Fylkeskommunen kan gi opplysninger om frist for innsendelse av og krav til søknad.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Grønli ligger midt i Søndre Jeløy landskapsvernområde og er et gårdsbruk med tilhørende park.

På 1700-tallet og inn på 1800-tallet var det vanlig blant velstående byborgere å etablere såkalte lystgårder på landet. Grønli gård er et eksempel på dette. Grønli var fram til 1814 en husmannsplass under Alby gård. I 1814 kjøpte Momme Peterson eiendommen og bygget den ut til en lystgård med et storslagent parkanlegg med alleer, karpedam og lysthus. Parken ga på det meste arbeid til to gartnere.

Hovedbygningen ble oppført rundt 1830, og mot slutten av 1800-tallet ble den bygget om til sveitserstil. I 1897 ble Grønli overtatt av familien Munch Rosenberg, og i 1909 ble hovedbygningen tilbygget i begge ender og ombygget til jugendstil. Huset er oppført i tegl med utvendig kalkpuss. I 1982 ble det oppført et tilbygg mot vest og også et mindre tilbygg mot øst.

Stabburet ligger langs alleen som fører mot vest. Bygningen er oppført ca. 1900 og er utformet i bindingsverk og sveitserstil. Stabburet består av to fulle etasjer med utkraget andre etasje. Bygningen er kledd med stående panel med kantprofil.

Gartnerboligen ligger i nordenden av parkområdet. Bygningen er i pusset tegl og er oppført rundt 1830-40-tallet. Bakveggen til veksthuset som lå vegg i vegg med gartnerboligen, står fremdeles.

Låven ligger like øst for bryggerhuset, og antas å være oppført på slutten av 1800-tallet. Låven er en tradisjonell enhetslåve i bindingsverk med låvebro mot vest inn til en kjørelåve som går langs hele bygningen. Låven er kledd med stående kledning.

Den tidligere *forpakterboligen* ligger rett syd for låven. Dette er en laftet bygning i sveitserstil på 1,5 etasjer kledd med stående kledning.

Det tidligere *bryggerhuset* ligger like øst for veksthuset. Bryggerhuset har i en senere periode også fungert som hønsehus. Bygningen er et lite hus på én etasje i bindingsverk og kledd med perlestaffpanel. Det er to hønseglugger i veggen som leder ut til hønsegården.

Hønsegården ligger nord for hønsehuset (bryggerhuset). Den er særpreget både i størrelse og beplantning, har en firkantet form, er gressdekt og omrammet av styvet lind.

Parken syd og vest for hovedbygningen er anlagt i romantisk landskapsstil med slyngede grusganger, fontene, lysthus og prydbed. Den har også barokke elementer ved de monumentale alleene og frukthagen som er anlagt som en korsformet hage med fire kvarterer. Parken kan deles inn i et prydanlegg med lysthus nærmest hovedbygningen og to nyttehager: en hage med vinhus, nyttevekster og bær, en annen med frukt og bærbusker. Mot vest ligger parkskogen «Lunden» med spaserganger, karpedam og en liten hytte kalt «skovhytten» eller «lekestuen», som bidro til parkens romantiske uttrykk. Det er bare grunnmuren som er igjen etter lekestuen i dag.

Lysthuset i sveitserstil ble tatt ned i 1982 og satt opp igjen på Ramme gård i Hvitsten.

Lindealléen begynner litt øst for gårdstunet og fortsetter på vestsiden av tunet i retning parkskogen. Her gjør den en 90 graders vinkel mot syd. Denne sistnevnte delen av alléen har dannet en overgang mot parkskogen mot vest. Alléen blåste over ende i 2008. Det ble plantet en ny lindeallé på samme sted som den forrige.

Inne i parkskogen ligger *karpedammen*. Det går en liten bro ut til en øy midt ute i dammen. Her ligger det et lite andehus av nyere dato.

For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredningsvedtaket

Det er i Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013) *Fremtid med fotfeste* side 36 et uttrykt nasjonalt mål at et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer skal være vedtaksfredet innen 2020. Det er et overordnet mål at den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernede kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre, og at et representativt utvalg skal være fredet innen 2020. På fredningslisten for Østfold fylke finnes fra før noen få hovedbygninger på herregårder og et fredet lystgårdsanlegg i Halden der også hagen er en del av fredningen. Herregårder og lystgårder utgjør en viktig del av Østfolds historie. Det er

derfor naturlig at et utvalg slike eiendommer er å finne på fredningslisten fra denne regionen.

Søndre Jeløy landskapsvernområde ble opprettet i 1983, og er et lystgårdslandskap som er helt enestående i norsk sammenheng. Ingen av eiendommene i dette området er fredet fra før. Hovedbygningen på Torderød gård ble riktignok fredet i 1923, men denne ligger inne i tettbebyggelsen på Jeløy nærmere sentrum av Moss. Grønli gård ble bygget som et sommersted (lystgård) og er et sentralt element i dette spesielle landskapet som dannes på Jeløy fra slutten av 1700- til tidlig 1800-tall. Fra 2015 har dette området også status som nasjonalt kulturlandskap (KULA), noe som bidrar til å forsterke grunnlaget for fredning.

Grønli er med sine intakte bygninger, park, karpedam, alléer og hønsegård en god representant for lystgårdene på Jeløya. Hovedbygningen utgjør med sitt særpregede eksteriør og interiør et praktfullt eksempl på jugendstil.

Parkanlegget er et unikt kulturminne med særegne kvaliteter. Parken er et sentralt element i det spesielle lystgårdslandskapet som ble dannet på søndre Jeløy, og i den sammenheng en viktig del av norsk hagekunst. Samtidig har parken store individuelle kvaliteter knyttet til parkens ulike elementer og særegne botaniske verdier.

Parken til Grønli gård er særlig verdifull fordi den langt på vei har sitt areal intakt. Den har fått ligge urørt i lang tid. Selv om flere elementer som lysthus, grusganger og prydbed er forsvunnet med tiden, oppleves det fortsatt i dag som et særegent og stemningsfullt parklandskap der man aner fordums prakt.

Parkens utforming som en romantisk landskapspark har viktig kulturhistorisk verdi som et karakteristisk anlegg fra tidlig 1800-tall. Av særlig stor verdi har enkelte elementer slik som alléene, karpedammen, parkskogen, veksthuset og den gamle formale frukthagen. Dette er elementer som sjelden er ivaretatt ved tilsvarende hageanlegg i Norge. På Grønli er disse fortsatt bevart i en helhet som er nærmest uforstyrret av tidens gang. Sammen med noen av de spesielle parktrærne, slik som engelsk alm og platanlønn tilfører disse elementene anlegget både sjeldenhetsverdi og kildeverdi.

Parken, slik den ligger i dag, har en særegen atmosfære. De ruvende parktrærne og de forvridde stammene i den gamle frukthagen tilfører anlegget en spesiell aldersverdi. Denne opplevelsen av alder og «svunnen tid» vil det være verdifullt å ivareta fremover, uavhengig om anlegget blir restaurert eller forblir slik det er nå. Grønli gård er i mange henseende et overlevert kulturbilde for en livsform som har måttet vike eller tatt andre former

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Klima- og miljødepartementet til

Riksantikvaren jf. forskrift om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven av 9. februar 1979 § 12 nr.1.

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status

Grønli gård ligger innenfor området til Søndre Jeløy Landskapsvernområde som ble opprettet i 1983 med hjemmel i naturvernloven av 1970. Forvaltningen av landskapsvernområdet tilligger Moss kommune fra 01.10.2015. Østfold fylkeskommune ved Fylkeskonservatoren er representert i Tilsynsutvalget for landskapsvernområdet, jfr. Forskrift om vern for Søndre Jeløy Landskapsvernområde § 6. Det er utarbeidet en forvaltningsplan for landskapsvern-området i 2011. Fra 2015 har Søndre Jeløy Landskapsvernområde status som nasjonalt landskap (KULA).

I 2010 ble store deler av parkskogen på Grønli fredet som naturreservat med hjemmel i naturmangfoldloven av 2009. Dette inngår som en del av verneplan for Oslofjorden, delplan Østfold. Det er utarbeidet en forskrift for verneplanen i 2010. I 2015 ble det utarbeidet skjøtselsanvisninger for overgangssone mellom kulturminnefredningsområdet på Grønli og Grønliparken naturreservat. Bestemmelsene som gjelder karpedammen i dette vedtaket er forsøkt harmonisert med bestemmelsene som gjelder for *Grønliparken naturreservat Forskrift om verneplan for Oslofjorden – delplan Østfold – Grønliparken naturreservat, Moss kommune, Østfold* fra 2010 og Forvaltningsplan for Søndre Jeløy landskapsvernområde.

Grønli gård ligger innenfor LNF-område i kommuneplan 2011-2022 for Moss kommune. Planen ble vedtatt av bystyret i Moss 20.06.2011 med hjemmel i plan- og bygningsloven § 11-7, nr. 5.

I 1982 ble Grønli gård overtatt av Knut Chr. Mamen.

Naturmangfoldloven

Når kulturminneforvaltningen fatter vedtak, skal det samtidig gjøres en vurdering av om dette har innvirkning på naturmangfoldet. Dette følger av lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Lovens §§ 8-12 legges til grunn for vurderingen, jf. § 7.

Det er gjort søk i Artsdatabankens *Artskart* og Miljødirektoratets *Naturbase* for å fremskaffe nødvendig kunnskap for beslutningsgrunnlaget. Søket ble gjennomført 31.10.2017. Innenfor det fredete området/arealet er det i Artsdatabankens *Artskart* registrert tre svært viktige naturtyper: parklandskap, rik edellauvskog, dam.

Videre er det innenfor det fredede området gjort følgende funn i Miljødirektoratets *Naturbase* som gjelder sårbare og rødlistede arter som gjengitt i vedlegget: *Sårbare, truede og sterkt truede arter, Grønli, Gnr. 1 Bnr. 2829.*

Det er grunn til å anta at fredningen vil bidra til å ivareta naturmangfoldet på en positiv måte fordi det på oppdrag fra Østfold fylkeskommune er utarbeidet en forvaltningsplan/skjøtselsplan som vil ivareta utomhusområdet på en god måte, hindre

gjengroing i parken, og ellers regulere skjøtsel av både naturreservatdelen og det helhetlige anlegget.

I 1986 ble det inngått en tinglyst avtale mellom naboeiendommene Grønli gård, gnr/bnr 1/2829 og Røed gård, gnr/bnr 1/2831 om etablering av et felles vanningsanlegg knyttet opp mot dammene på disse eiendommene. Dette innebærer at vannet kan tappes ned etter behov når været er tørt. Karpedammen i parkskogen på Grønli gård som inngår i denne fredningen, er en av dammene som berøres av denne avtalen. Resultatet så langt har vært uønsket algevekst i dammen på Grønli som en følge av det felles vanningsystemet.

Bakgrunn for fredningen

Eier av Grønli gård tok vinteren 2008 kontakt med Riksantikvaren og Fylkeskonservatoren i Østfold fylkeskommune med tanke på å få til en felles befaring. Eier var bekymret for den svært krevende vedlikeholdssituasjonen for spesielt hovedbygningen. Han spilte inn et forslag om fredning av anlegget. Etter gjennomført befaring 27.03.2008 fikk Østfold fylkeskommune klarsignal fra Riksantikvaren om å sette i gang en fredningsprosess for denne eiendommen. Eier var enig i dette.

I brev av 06.02.2009 varslet Østfold fylkeskommune om oppstart av fredning av Grønli gård med hovedbygning, stabbur, veksthus, park, karpedam, alléer og hønsegård. I brev av 21.03.2014 varslet Østfold fylkeskommune om utvidelse av omfanget i fredningsaken. Denne utvidelsen skjedde i dialog og forståelse med eier. Utvidelsen gjaldt gartnerbolig, hønsehus, låve, forpakterbolig og gårdstun. Bakgrunn for utvidelsen var at dette var viktig for å bevare helheten av Grønli gård for fremtiden, dvs. at alle bygningene i gårdsanlegget skal kunne forstås som en helhet.

Redegjørelse for saksgang og innkomne bemerkninger

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1 meddelt eieren og kommunen i brev av 06.02.2009. Samtidig ble dette kunngjort i avisene Moss Avis, Moss Dagblad og i Norsk Lysningsblad.

Det ble satt en frist på tre uker for å komme med merknader til varselet. Det kom kun en merknad fra Moss Historielag der de uttrykte seg positivt til igangsetting av fredningsaken.

Østfold fylkeskommune utformet deretter fredningsforslag, og dette ble i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.2 sendt på høring til berørte parter 05.07.2016. Samtidig ble det kunngjort i Norsk Lysningsblad, Aftenposten og Moss Avis at fredningsforslaget ble lagt ut til offentlig ettersyn i Moss kommune og Østfold fylkeskommune.

Av hensyn til sommerferien ble det gitt ekstra tidsfrist for høringen, til 01.09.2016 Det kom inn høringsmerknader fra:

1. Moss Historielag
2. Landskapsvernets Venner Jeløy
3. Eier av Grønli gård, Knut Christen Mamen
4. Moss kommune

Under følger høringsmerknadene med fylkeskommunens vurderinger til hver enkelt. I tillegg har fylkeskommunen i løpet av høringsperioden kommet til at det bør gjennomføres noen mindre endringer som det gjøres rede for avslutningsvis.

De innkomne høringsmerknadene er kortet ned og sammenfattet av Riksantikvaren.

Høringsmerknader fra Moss Historielag:

Moss historielag er positive til fredningen. De bemerker at det i fredningsforslaget benyttes et begrep om hensynssoner, at dette er upresist siden begrepet er knyttet til begrepsbruk i Plan- og bygningsloven, og at det i så fall krever hjemmel i PBL enten som en del av kommuneplanens arealdel eller en reguleringsplan. De påpeker viktigheten av at det i det videre arbeidet legges vekt på å utarbeide driftsplaner for parkområdene og skjøtselsplaner for naturområdene hvor økonomiske virkemidler også beskrives. Videre påpeker de at det er viktig at hensynet til naturvernet ikke reduserer tilgjengeligheten til kulturverdiene.

Fylkeskommunens vurderinger:

Fylkeskommunen er helt enig med Moss Historielag i forhold til bruken av begrepet hensynssone. Dette er selvfølgelig et begrep som brukes når en plan for vern skal vedtas med hjemmel i plan- og bygningsloven av kommunen. En slik type vern har aldri vært meningen, og heller ikke nødvendig, i denne sammenhengen. Begrepet overgangssone er nok mye bedre å bruke her. Fylkeskommunen foreslår derfor å endre begrepet hensynssone til overgangssone. Det vil i løpet av høsten bli utarbeidet en forvaltningsplan for den delen av parken som fredes etter kulturminneloven. Dette området faller inn under tilskuddsordningen for istandsetting av fredete bygninger og anlegg i privat eie. Det området som er fredet som naturreservat, faller inn under Moss kommune sitt ansvarsområde. Etter fylkeskommunens oppfatning vil kulturverdiene bli godt ivaretatt med foreliggende forslag til fredning og de allerede utarbeidete skjøtselsanvisningene for overgangssonen.

Høringsmerknader fra Landskapsvernets Venner Jeløy:

Landskapsvernets venner positive til fredningsforslaget. De mener at de kulturmessige kvalitetene ved både bygningsmassen og parken er godt utredet.

De savner en grundigere redegjørelse for hvilken innvirkning fredningsforslaget får for artsmangfoldet i Grønliparken, nærmere bestemt en oppstilling av hvilke arter som finnes og svar på i hvilken grad fredningsforslaget vil styrke eller svekke deres miljø.

De spør videre om fredningen får innvirkning på allmenn ferdsel, og påpeker at enkelte arter som har tilhold i Grønliparken er svært sårbare for menneskelig ferdsel.

Fylkeskommunens vurderinger:

Høringsmerknadene fra Landskapsvernets Venner Jeløy berører, slik vi leser det, for det meste naturreservatet. Av den opprinnelige parkskogen på Grønli ble det i 2010 opprettet et naturreservat som dekker et område på ca. 40 mål. Det ble i den forbindelse utarbeidet en verneforskrift for reservatet.

Fylkeskommunens forslag til fredning av parken for øvrig strekker seg helt fram til naturreservatet, men går ikke inn i det. Det kunne det for så vidt ha gjort, og da ville nok mange av punktene i de mottatte høringsmerknadene hatt relevans. Det er fullt mulig å ha to fredningsregimer av samme område. Fylkeskommunen valgte imidlertid ikke å gjøre det.

For å skape en glidende overgang mellom de to fredningsområdene på Grønli, ble det altså i 2015 utarbeidet skjøtselsanvisninger for en overgangssone som strekker seg litt inn i begge områder. Dette skjedde i tett samarbeid med eier, Fylkesmannen i Østfold, Moss kommune og Østfold fylkeskommune. I skjøtselsanvisningene (Skjøtselsanvisninger for hensynssonen mellom kulturminnefredningsområdet på Grønli og Grønliparken naturreservat, søndre Jeløy, 2015) står det bl.a. noe om såkalte «kiler» (at det kan hogges/ryddes åpne kiler i overgangssonen) som strekker seg litt inn i reservatet. Aktuelle tiltak i den forbindelse er allerede gjennomført (2015) etter befaring med Fylkesmannen i Østfold. Det ble gitt nødvendig dispensasjon for tiltaket. Det er ikke anledning til å lage nye kiler hele tiden. Evt. fremtidige tiltak vil uansett gjøre krav på dispensasjon. Fra 01.10.2015 er Moss kommune rett forvaltningsmyndighet i forhold til dette.

Karpedammen med sine karper og karuss er et kulturminne. Dammen ble anlagt nettopp for denne type fisker. Derfor er kulturminneverdiene tillagt størst betydning her. Deler av dammen utgjør allikevel en del av reservatet. Siden dammen berøres av to fredningshensyn med forskjellig utgangspunkt, har det også her vært et tett samarbeid med Fylkesmannen i Østfold.

Bekymringen for at det legges opp til at deler av Grønliparken kan utsettes for en større grad av parkmessig bearbeiding, mener vi er ubegrunnet. Kulturminnefredningen med sine bestemmelser strekker seg ikke inn i reservatet. Hele Grønli gård ligger innenfor området til Søndre Jeløy Landskapsvernområde som ble opprettet i 1983. Både dette og fredningsvedtak etter kulturminneloven setter begrensninger i forhold til hva man kan gjøre med parken utenfor naturreservatet. Hvis det med uttrykket parkmessig bearbeiding menes at f.eks. både grusganger og tidligere blomsterbed kan gjenskapes, så vil det være innenfor bestemmelsene i forhold til kulturminnefredningen.

Både reservatet og parken for øvrig er privat område. I reservatdelen har det vært allmenn ferdsel, og eier har, så vidt vi har skjønnet, ingen innvendinger mot at det skal forbli slik. Den delen av parken som fredes etter kulturminneloven opplever eier som mer privat område. Eier har her aldri tillatt allmenn ferdsel, noe som stort sett har blitt respektert. Fylkeskommunens fredningsforslag tar ikke stilling til hvor eier setter grenser for allmenn ferdsel. Fylkeskommunen har ikke noe med å blande seg inn i dette.

Hele det området som i dag utgjøres av Grønliparken, er i utgangspunktet et kulturminne. Dette var en «menneskeskapt» skog med trær, stier og karpedam som ble opprettet i tråd med datidens idealer. I tidens løp har mye grodd igjen i mangel av skjøtsel. Dermed har dette området blitt hjemsted for et meget rikt biologisk mangfold,

noe som er bakgrunnen for at reservatet ble opprettet. Fylkeskommunen har forståelse og respekt for det. Vi har stor tro på at hele parkområdet på Grønli, både reservatet og kulturminnefredningsområdet, vil få en god fremtid med de forskjellige vedtak som allerede er vedtatt og skal vedtas.

Høringsmerknader fra eier av Grønli gård, Knut Christen Mamen:

Eierne av Grønli Gård påpeker at de er initiativtakere til fredningssaken og har aktivt medvirket gjennom prosessen, og at de ved dette stiller seg positive til fredningen.

Det var spesielt vedlikeholdssituasjonen for hovedbygningen på Grønli som bekymret eierne da de tok kontakt med vernemyndighetene vedrørende fredning i 2007. De beskriver at etter hvert gjennom prosessen ble det vurdert at stadig flere bygninger og omgivelser med parken skulle omfattes av fredning.

Eierne stilte seg positive til dette, men var skeptiske til at særlig den nyere delen av låven skulle fredes.

Eierne føler seg forpliktet til å tenke på framtidige generasjoner / eiere, og er skeptiske til fredningsforslagets formulering på side 10 under overskriften: «*Forslag til fredningsbestemmelser for parken etter Kulturminneloven § 15 pkt.: «Innenfor det fredede område må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendring som kan forandre parkens karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for utbygging, endring av parkens form, terrengformasjon og utstrekning, veier, stier og belegg, belysning, oppsetting av gjerder, utskifting av materielle installasjoner, forandring av overflater, eller annet arbeid som er mer omfattende enn vanlig vedlikehold av parken. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte faste installasjoner.»*

De mener ikke at en fredning er å regne som en verdiforringelse, men mener bestemmelsen er for statisk. De frykter at det representerer et: «*totalt forbud mot alle nye installasjoner og aktiviteter innenfor fredningsområdet – for all fremtid. Om dette vil bli den rådende tolkningen av fredningsdokumentet, vil det representere en betydelig verdiforringelse av eiendommen. Vårt anliggende kan tydeliggjøres gjennom noen konkrete eksempler.*

Restaurering og drift av parken representerer en betydelig kostnad for oss. Dersom vi eller fremtidige eiere f. eks. ønsker å utnytte parken noe mer kommersielt, kan det bli nødvendig med enkelte nye installasjoner (toalett, salg, bispising, gjerder etc.) Fremtidige eiere kan f. eks. ønske å bygge en garasje i nærheten av hovedbygningen. Dette vil være umulig slik den nåværende lovteksten er formulert. Selv har vi snakket om å føre opp en kårbygning, fordi hovedhuset er unødvendig stort og kostbart å bo i. Brorparten av skogen er fredet etter Naturvernloven. I praksis betyr dette at en kårbolig og eventuelt nye driftsbygninger/annen næringsvirksomhet, må legges på dyrka mark. Da kan det fort være at andre reguleringshensyn som slår inn. Det er ikke sikkert man får lov til på bygge på dyrka mark, alternativt kan reguleringsmyndighetene argumentere med at bygningsmassen på gården vil bli for spredt. Dette kan i verste fall bety at det i fremtiden blir umulig å gjøre noe som helst på Grønli. Det er en situasjon det er vanskelig å leve med.

Vi synes fredningsdokumentet bør kommunisere noe om dette. Enten ved en permanent og tidsuavhengig dispensasjon (noe vi positivt vet ble gjort på nabogården Kubberød) eller at noe av det aktuelle arealet reguleres til noe annet enn fredning. Her har vi ikke nok kunnskap om vanlig forvaltningspraksis. Ettersom Grønli også ligger innenfor Søndre Jeløy landskapsvernområdet blir det derfor nesten umulig for oss og fremtidige eiere å drifte og utvikle en eiendom med så mange frednings- og verneregimer. Derfor synes vi at «Forslag til fredning av Grønli gård» ikke bør være taus om denne problematikken.

Fylkeskommunens vurderinger:

Fylkeskommunen har forståelse for at bestemmelser i et fredningsdokument fattet med hjemmel i kulturminneloven kan virke strenge og litt «firkantete». Det kan i utgangspunktet synes som at det ikke er mulig å foreta nesten noe som helst med det som fredes, men vi har mange eksempler som viser at man har lyktes med å innpasse nye behov, installasjoner etc. i et fredet anlegg. Så finnes det andre eksempler på at eiers ønsker ikke har latt seg gjennomføre også. Slike ønsker må vurderes individuelt i hvert enkelt tilfelle.

Parken på Grønli er unik. Det vil nok bli vanskelig å plassere en ny kårbolig innenfor parkens område. Det vil stride mot fredningens formål med parken. Fylkeskommunen vil tillate seg å peke på et mulig forslag til fremtidig bebyggelse som kårbolig og eventuelt garasje. Det er området bak gartnerboligen som utgjøres av en trekant på ca. 1 mål. Tidligere i fredningsprosessen foreslo fylkeskommunen å inkludere denne trekanten i fredningen. Eier ønsket at dette området ikke måtte inkluderes i kulturminnefredningen med den begrunnelse at det her kunne bli aktuelt med en fremtidig bebyggelse. Fylkeskommunen hadde ikke problemer med å respektere dette ønsket. En ny kårbolig her vil ha tilknytning til tunet med egen adkomst, men samtidig ikke virke forstyrrende inn på dagens tunformasjon.

Fylkeskommunens begrunnelse for å frede hele tunet med sine bygninger er nettopp å sikre at helheten i anlegget bevares for ettertiden. En annen løsning kan muligens være å benytte den tidligere forpakterboligen som kårbolig. Pr. i dag er det allerede i praksis fire bolighus på gården: hovedbygningen, forpakterboligen, det tidligere hønsehuset og gartnerboligen.

Høsten 2016 ble det utarbeidet en forvaltningsplan for parken. Her er de enkelte delene gjennomgått med tanke på hva som er viktig å bevare for ettertiden, hvilke deler eier kan stå friere i å disponere etter eget ønske med bed, grønnsaker osv.

En mulig fremtidig kommersiell utnytting av parken vil nok gjøre krav på både toalettfasiliteter, løsning for bespisning etc. Fylkeskommunen er av den oppfatning at slike behov må kunne la seg realisere enten i eksisterende bygningsmasse, ved bruk av løse moduler e.l. En idé kan f.eks. være å ta i bruk eksisterende gartnerbolig og samtidig gjenoppbygge veksthuset. Det ville bli et flott sted til servering av kafegjester. Hvis et slikt behov skulle oppstå i fremtiden, må det imidlertid håndteres der og da.

I Norge har vi sett eksempler på redsel for fredning av hensyn til en mulig verdiforringelse av eiendommen. Vi tror denne redselen er ubegrunnet. En fredning

gjør at ordningen med tilskudd slår inn, noe som ikke ville vært tilfelle i samme grad hvis eiendommen ikke hadde blitt fredet. Siden oppstart av fredningsprosessen på Grønli har det blitt bevilget store pengesummer til istandsetting av hovedbygningen. Dette hadde ikke latt seg gjøre uten en fredning. Vi vil anta at denne istandsettingen har bidratt til en verdiøkning av bygningen.

Det foreliggende fredningsforslaget tar til orde for at det vil være greit å gjenoppbygge lekestua, veksthuset og lysthuset. Allikevel vil en slik gjenoppbygging måtte bli gjenstand for en dispensasjonssøknad først. De bygningene som foreslås fredet bare i eksteriøret, har etter vår oppfatning stort potensiale til fremtidig utnyttelse. Fylkeskommunen er av den oppfatning at det blir feil å signalisere i fredningsdokumentet at det vil være mulig å realisere ytterligere byggeprosjekter innenfor fredningsområdet.

En fredning innebærer ofte en balansegang mellom vern og bruk. Fylkeskommunen håper det foreliggende forslaget til fredning balanserer dette på en så god måte som mulig og at det vil være mulig for både nåværende og fremtidige eiere å ta vare på denne spesielle eiendommen, og samtidig bruke den uten å forbruke den.

Høringsmerknader fra Moss kommune: Moss kommune er positive til fredningsforslaget. De poengterer at det er viktig at hele anlegget inngår, med bygningsmasse og grøntanlegg, som et eksempel på et av de mange lystgårdsanleggene som fantes på Jeløy på 1700- og 1800 tallet. Tidligere er kun ett tilsvarende anlegg fredet, Torderød gård, men her er kun hovedbygningen fredet.

Fylkeskommunens vurderinger:

Fylkeskommunen imøteser behandlingen i Moss bystyre.

Fylkeskommunens egne forslag til endringer til fredningsforslaget:

I løpet av høringsperioden har fylkeskommunen kommet til at det bør gjennomføres noen endringer i fredningsdokumentet:

1. Under forslag til fredningsbestemmelser for parken etter kulturminneloven § 15 lyder siste setning under punkt 2, side 10 slik: «Det er ikke tillatt å tappe ned vannet i karpedammen.» Vi foreslår å beholde denne setningen, men med følgende tillegg: «Det gjøres imidlertid unntak når dammen skal renskes opp. Da skal den ikke tappes helt ned. Vannstanden i dammen skal være på et nivå som sikrer at karpene og karussene som lever i dammen, *Cyprinus carpio* og *Carassius carassius* har et solid livsgrunnlag.»

2. Under overskriften «Kort beskrivelse av kulturminnet», har fylkeskommunen lagt til noen nye avsnitt og gjort noen endringer i teksten.

Politisk behandling

Saken var oppe til behandling i Næring og kulturkomiteen i Østfold fylkeskommune 19.10.2016. Her ble fredningsforslaget enstemmig vedtatt uten endrings- eller tilleggsforslag. Saken var videre oppe til behandling i Fylkesutvalget i Østfold fylkeskommune 20.10.2016. Også her ble fredningsforslaget enstemmig vedtatt uten endrings- eller tilleggsforslag.

Østfold fylkeskommune sendte i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.3 saken til behandling i Moss kommune. Saken ble tatt opp til behandling i Moss bystyre 14.11.2016 som enstemmig fattet følgende vedtak:

«Moss kommune er positive til å frede lystgårdsanlegget på Grønli gård gnr. 1/ bnr. 2829 etter lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr 50 §§ 15 og 19, jfr § 22. Fredning av anlegget vil bevare en viktig del av Moss kommunes historie for fremtiden.»

Riksantikvarens behandling. Begrenset høring 2017 og endringer i fredningsforslaget

Fredningssaken ble oversendt Riksantikvaren 22. november 2016. Eier, Østfold fylkeskommune og Riksantikvaren var på felles befaring på eiendommen 9. juni 2017. Her ble det i fellesskap gjort vurderinger som endret omfanget i fredningen. Endringen gikk ut på å ta ut et areal på baksiden av låven fra fredningsomfanget, samt at låvens nye del, som var foreslått fredet etter § 19, ble tatt ut av fredningsomfanget. Årsaken til denne endringen var eiers ønske å båndlegge mindre arealer utomhus, og den nye delen av låven, med tanke på at det allerede er et omfattende vern på eiendommen. Riksantikvaren anså ikke at endringene reduserte de viktigste fredningsverdiene ved eiendommen, og ønsket å komme eier i møte med tanke på videre drift av en stor gård med mange vernebestemmelser. Endringen gikk videre ut på å endre bruk av fredningshjemmel på hønsegården og en mindre del av grusvei foran låven og rundt låvebru fra kml § 19 til kml § 15. Siden dette medførte en innskjerping, men kun berørte og hadde konsekvenser for eier, ble det nye fredningsforslaget sendt på begrenset høring til eier. Fredningsforslaget ble sendt til eier på begrenset høring 4. juli 2017 med frist 20. august 2017 for merknader til endringsforslaget.

Høringsmerknad på begrenset høring fra eier:

Eier bemerker i sitt svar 7. august 2017 på begrenset høring at de er glade for at den nye delen av låven og arealet på baksiden av låven (leirfyllingen rett øst for bygningen) er tatt ut av fredningsforslaget, fordi det er sannsynlig at det er her en eventuell framtidig utvikling av næringsvirksomheten vil passe best inn.

Eier har heller ingen motforestillinger mot å frede hønsegården etter § 15, i stedet for § 19.

Eier påpeker også at avgrensningen av fredningsområdet er noe uklar i forbindelse med grusveien som går langs den nye låven.

Eier understreker på nytt behovet for oppføring av kårbolig og skjerming av parken for allmennhetens bruk.

Riksantikvarens kommentar:

Riksantikvaren slutter seg til Østfold fylkeskommunes vurderinger.

Vi har lagt til forslag om tilleggsbestemmelser for karpedam, og endret teksten i «kort karakteristikk av kulturminnet» i tråd med innspill fra Østfold fylkeskommune som de spilte inn selv under høringsperioden.

Riksantikvaren mottok 26. februar epost fra eier hvor eier som svar på fylkeskommunens kommentar til eiers høringsinnspill påpeker at det ikke er fire boenheter på gården, men to, hovedbygningen og forpakterboligen. De understreker igjen ønsket om å regulere inn en framtidig plassering av kårbolig og andre enkle installasjoner, som de ikke har fått gjennomslag for hos fylkeskonservatoren. Riksantikvaren deler fylkeskommunens vurderinger vedrørende å benytte det areal som foreligger innenfor eksisterende bygningsmasse. Selv om ikke hønsehuset og gartnerbolig per i dag er å forstå som boenheter, representerer de som fylkeskommunen sier et potensial for potensiell framtidig ny bruk.

Videre anser Riksantikvaren det som positivt at eier slutter opp om justeringen av fredningsomfanget beskrevet i ny begrenset høring. På bakgrunn av eiers kommentar har Riksantikvaren justert og begrenset omfanget på grusvei slik at det ikke omfatter grusvei foran den nye låvedelen, kun foran den gamle låvedelen, og rundt låvebru (se kart).

Når det gjelder eiers ønske om en avklaring om å oppføre en kårbolig innenfor de fredede området/parken, har ikke Riksantikvaren anledning i bestemmelsene å gi tillatelse til oppføring av ny kårbolig. Hele området omfattes av Søndre Jeløy landskapsvernområde. I denne forskriften fra 1983 er det bestemmelser som tydelig sier at oppføring av bygninger ikke tillates. Bestemmelsene i denne forskriften kan ikke overprøves av kulturminnemyndighetene i vårt fredningsvedtak. Østfold fylkeskommunene har svar på samme spørsmålsstilling som kom inn under den ordinære høringen. Riksantikvaren støtter fylkeskommunens vurdering og svar knyttet til de muligheter som ligger innenfor eksisterende bygningsmasse, og innenfor det areal som ikke inngår i fredningen. Det er tre bygninger på eiendommen som ikke har interiørfredning, og det finnes muligheter for å utnytte og omdisponere disse til nye formål. Kulturminnemyndighetene vil være løsningsorientert og samarbeidsvillig når det gjelder omdisponering og eventuell ny bruk av eksisterende bygningsmasse, også til eventuelle andre løsninger i samarbeid og overensstemmelse med eier, naturvern- og kulturminnemyndighetene. Riksantikvaren ser det som svært viktig at det legges premisser for både bruk, forvaltning og utvikling av fredede kulturminner. Vi viser for øvrig til vedlagte rundskriv om dispensasjonsbehandling hvor disse forholdene beskrives.

Eier ønsker også tilbakemelding på om de har mulighet til å skjerme parken for allmenhetens bruk. Riksantikvaren har ingen myndighet til å regulere almen ferdsel, men vi har ingen innvendinger mot at det settes opp reversible skilt eller gjerder i eller rundt parken for å regulere ferdsel gjennom eiendommen.

Vedlagte forvaltningsplan av parken på Grønli, laget av Jan Høvo på oppdrag fra Østfold fylkeskommune, er en god dokumentasjon over park og grøntanlegg.

Riksantikvaren har imidlertid fjernet sidene 7-10 siden disse inneholder informasjon om fredningens omfang som på fredningstidspunkt er blitt justert og endret.

Opplysning om klageadgang og tinglysing

Riksantikvarens vedtak om fredning kan påklages til Klima- og miljødepartementet, jf. forvaltningsloven § 28. Eventuell klage stiles til Klima- og miljødepartementet, men sendes Riksantikvaren innen tre uker fra fredningsvedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § 29. Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5.

Vennlig hilsen

Jørn Holme

Hanna Kosonen Geiran
avdelingsdirektør

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Vedlegg unntatt offentlighet jf. offentleglova § 13 første ledd og § 24 tredje ledd:

Dokumentasjon av Grønli gård 2011, Brand & CoAs
Supplerende bilder til fredningsdokumentasjon for Grønli gård 2017
Forvaltningsplan av parken på Grønli, revidert av Riksantikvaren

Øvrige vedlegg:

Sårbare, truede og sterkt truede arter
Rundskriv om enklere og raskere dispensasjonsbehandling
Informasjonsak - 2.2.2 Gamle hager - Undersøkelse og restaurering
Å eie et fredet hus

Kopi uten vedlegg til: Anne Høgetveit, Arilds Vei 4, 1517 MOSS/ Fylkesmannen i Østfold, Postboks 325, 1502 Moss/ Fortidsminneforeningen - Østfold avdeling, c/o Jens Bakke, Rute 503, 1766 HALDEN/ Moss Historielag, Postboks 659, 1503 MOSS/ Landskapsvernets Venner, v/ Edmund Schilvold, Ole Lians gate 43, Søndre Jeløy Vel, P.b. 1077, 1510 MOSS/ Klima- og miljødepartementet, Postboks 8013 Dep, 0030 OSLO/ Østfold fylkeskommune, Postboks 220, 1702 SARPSBORG/ Moss kommune, Postboks 175, 1501 MOSS